SVEUČILIŠTE U ZADRU
ODJEL ZA POVIJEST

ODŽAČKA POSAVINA – TRAVANJ, SVIBANJ 1945.

(RAT POSLIJE RATA)

Mentor: Prof. dr. sc. Ivan Balta

Autor: Stjepan Marčetić

Zadar, 2008.

Objavljeno u časopisu «Rostra» a uz odobrenje autora i na internet stranici posavina.info.

SADRŽAJ

Uvod.....1

Uspostava vojne obrane u odžačkoj Posavini.....3

Stanje u Odžaku, Vlaškoj Maloj i okolnim selima u travnju 1945.....7

Borbe u odžačkoj posavini u svibnju 1945.....17

Zapovjednici odžačke obrane.....27

Zaključak.....31

Literatura.....32

UVOD

Tema stvaranja, djelovanja i nestanka Nezavisne Države Hrvatske kod nas je do sada moglo bi se reći relativno dobro istražena i o njoj je do sada objavljen popriličan broj publikacija i radova koji su varirali u svojoj znanstvenoj i istraživačkoj kvaliteti, te koristili ovim ili onim ideologijama.

Ta je tema kao i mnoge druge kroz povijest doživjela više svojih izdanja, a dva glavna izdanja posljedica su režima i vremenskih, političkih, a pogotovo nacionalnih prilika u kojima nastaju.

Prva verzija povijesti NDH nastajala je u razdoblju trajanja druge Jugoslavije i bila je opterećena ne samo ideološkim pristupima i političkim obmanjivanjem nego je bila i u funkciji stvaranja «novog-starog» državnog neprijatelja čije je djelovanje bilo «smrtonosno» za postojeću državnu i ideološku garnituru.

U toj verziji povijesti NDH glavni autori pišu sa stajališta pobjedničkih partizanskih odreda predvođenih Komunističkom partijom Jugoslavije, a uz njihov bok stali su i povjesničari usmjereni velikosrpskom idejom i političkim vođama kojima je također glavni cilj bio da se NDH naglašavanjem i uveličavanjem njezinih negativnih obilježja i postupaka njezinih vodećih struktura prikaže i pokaže vanjskoj, a prije svega unutarnjoj javnosti u što je moguće lošijem izdanju.

Nasuprot toj pojavi sotonizacije i općeg ataka na sve što potječe iz NDH u novije vrijeme se iako ni približno u tolikom omjeru i u tako širokim krugovima kao ova prva verzija povijesti javlja pojam glorifikacije, idealiziranja i uveličavanja vrijednosti NDH.

No, unatoč brojnih do sada objavljenih radova na ovu tematiku, koji su usmjereni na jednu ili drugu stranu, ali i onih koji na objektivan i znanstveni način pokušavaju sagledati sliku toga vremena, postoji jedan segment povijesti NDH kojim se do danas bavilo malo povjesničara, a to je mikro povijest ovoga vremena, povijest naizgled malih ljudi, ljudi koji se u jednom trenutku svoga života nađu na razdjelnici kada sami i bez pomoći s vrha moraju odlučiti o svome postojanju.

Ovaj rad će se dotaći upravo jednog takvog povijesnog trenutka iz prve polovine 1945. godine kada se na prostoru Bosanske Posavine u kutu između rijeke Save i Bosne, te planine Vučjak našla nekolicina hrvatskih vojnika na čelu sa zapovjednikom Petrom Rajkovačićem, koji je kao dvadesetšestogodišnji vojnik preuzeo ulogu posljednjeg vojskovođe Nezavisne Države Hrvatske.

Na spomenutom prostoru odigrala se posljednja bitka Drugog svjetskog rata u Europi.

Istočno bojište je već prošlost, Berlin je u rukama savezničkih snaga, a na Odžaku se lomi partizanska snaga, a sve pod teretom upornosti domaćeg posavskog čovjeka, koji odlučuje da predaje unatoč svemu neće biti.

Do sada se o ovoj temi Drugog svjetskog rata jako malo pisalo. U režimu kojeg su partizani stvorili ovo je bila tema koje se nije bilo mudro doticati, pa čak ni onda kada se lažiranjem povijesnih

činjenica i pobjedničkim prekrajanjem povijesti dan tzv. oslobođenja Odžaka slavio na 15. travnja, iako partizani u ovaj kraj konačno ulaze tek četrdesetak dana kasnije.

Upravo zbog toga, a poučeni primjerima kojim je Narodnooslobodilačka vlast dala do znanja da je o događajima iz travnja i svibnja 1945. u Odžaku i okolici najzahvalnije uopće ne govoriti, ova tema je za šire slojeve, ali čak i za užu struku do danas u većini nepoznata.

Istraživalo se jako malo, a rijetka su istraživanja poput onoga Marka Babića kojim on primjenjujući metode oralne historije od zaborava pokušava sakriti činjenice i događaje kojih se rijetki preživjeli akteri još sjećaju.

Malo je autora koji su uopće spominjali Odžak u svojim radovima o Drugom svjetskom ratu na prostorima nekadašnje Jugoslavije, a još je manje onih koji su tu temu pokušali sustavno i znanstveno obraditi.

U kratkom prikazu ove teme ja ću pokušati na temelju trenutno mi dostupne literature prikazati događaje i tijek zbivanja koji su iako slabo istraženi postali još jedan od pokazatelja koji govore što se događa kada pobjednici pišu povijest. Tada ta povijest postaje povijest prikrivanja, povijest uljepšanih i ušminkanih «činjenica» koje onda ne služe ni istini, a ni znanosti koja iz njih ne može dobiti relevantne pokazatelje koji bi onda doveli do možebitne spoznaje, pa bila ona ovakva ili onakva.

RAZRADA

USPOSTAVA VOJNE OBRANE U ODŽAČKOJ POSAVINI

Prvu organiziranu obranu Odžačkog kraja i okolice formirao je dr. Zdenko Odić, odvjetnik iz Odžaka, koji je nakon brojnih četničkih napada i smaknuća Jakova Barišića rimokatoličkog župnika u Gradačcu u svibnju 1942. godine, te niza pustošenja hrvatskih sela i komunističkih proglasa na oružani otpor protiv NDH, organizirao seoske straže i uopće obrane hrvatskih sela od četničkih upada i napada. S njim je proradila razborita vlast: «bez fanatizma, sukoba i neugodnih drama. Zdenku je cilj bio jasan.»[1] Odić je kao hrvatski domoljub organizirao tzv. Pripremnu bojnu, čiji je zapovjednik osobno bio, a sastavljena je od domaćih ljudi, koji su za razliku od onih koji su upade i napade vršili dobro poznavali prostor koji su trebali štititi.

Osim zapovjednika bojne, logornika, dr. Odić je obavljao i zadaću povjerenika hrvatske vlade u Gradačcu. Uspostavio je sustav seoskih straža i pokretnih jedinica, čija je svrha bila štititi napadnuta sela od četničkih ili partizanskih upada.

Prema tvrdnjama svjedoka Odić je ubijen 8.ožujka 1943. na predjelu zvanom Crvena zemlja kod Dobre Vode i to vjerojatno iz zasjede koju je postavio njegov dojučerašnji suradnik, a sada komunistički djelatnik Mato Belić.

Nakon ubojstva dr. Zdenka Odića rasformirala se Pripremna bojna, a i seoske straže bile su uzdrmane i obezglavljene te se hrvatsko pučanstvo tih prostora našlo na nezaštićenom brisanom prostoru.

Poslije nekoliko četničkih upada, te partizanskog pljačkanja katoličke crkve i župne kuće u Odžaku, gdje su zajedno s muslimanima predvođenim Abdurahmanom Abdurahmanovićem dotadašnjim šefom kotarske ispostave u Odžaku opljačkali i obitelj Odić te provodili teror i pljačke u hrvatskim selima došlo je do ponovnog zbijanja snaga na hrvatskoj strani.

Tada je Petar Rajkovačić počeo djelomično preuzimati ulogu dr. Zdenka Odića, te je već krajem 1943. organizirao obranu hrvatskih sela oko Odžaka. Iako vrlo mlad Petar Rajkovačić je brzo stekao autoritet i postao uvažen vojni zapovjednik u ovome kraju.

On je formirao dva zapovjedništva, na čelo jednoga stao je osobno, sjedište je postavio u Vlaškoj Maloj, dok se na čelu drugog zapovjedništva čije je sjedište bilo u Potočanima našao

[1] Božo VUKOJA, Hrvat žive vatre - Križni put hrvatskog svećenika i njegova naroda, Crnac, 1999. str. 221.

Ivan Čalušić.[2] «Petar je pod svojim zapovjedništvom imao oko 850 ratnika, a Ivan Čalušić 1000.»[3]

Inače o Ivanu Čalušiću svjedoči Mato Čičak koji za njega kaže ovako: «On nam je uvijek govorio ako ide na tebe, ne daj na sebe, pucaj i ubij; ali ako je okrenuo glavu nemoj pucati, jer je i on natjeran.»[4]

Čalušić je u svibnju 1945. bio u skupini koja se nije predala nego se probila kroz partizanski obruč oko Vlaške Male i povukla u šume planine Vučjak. Kasnije 1946. njegovo je skrovište otkriveno te je život završio u tuzlanskom zatvoru.

Nekoliko uspješnih akcija Petra Rajkovačića, poput zaustavljanja partizana u Bijelim Barama u kolovozu 1943. i uništavanja četnika u Balegovcu donijele su mu dobar glas koji se pročuo širom Posavine. Ime Petra Rajkovačića odjednom postaje uzdanica za koju se hvataju Hrvati ovoga posavskog kraja pritisnuti čestim četničkim pljačkama i pokoljima. Takve su prilike u prvi plan izbacile dotad nezapaženog Petra Rajkovačića, koji nije imao od koga primati zapovijedi i naređenja te je bio prisiljen brzo i dalekosežno odlučivati bez konzultacija s nekim iz vrha. Kao inteligentna i sposobna čovjeka, čvrste ruke i stava potpomognutog svojim uspješnim postupcima dotada, odabrali su ga ljudi za vođu obrane ovog dijela Posavine. Osim Ivana Čališića s kojim je dijelio zapovjedništvo, obranu južnog krila odžačkog kraja Petar je povjerio svom bratu Ivi Rajkovačiću, čije je zapovjedništvo smješteno u Pećniku. Istočno krilo obrane petar je povjerio dvojici istaknutih bojovnika: Peji Ilaku, sa sjedištem u Gornjoj Dubici, i Martinoviću sa sjedištem u Balegovcu. Sjeverno krilo obrane od Svilaja uz rijeku Savu do rijeke Bosne pokrivao je sam Petar s najpokretljivijim i specijalnim jedinicama. Rajkovačić i obrana odžačke Posavine cijelo vrijeme rata bili su na svom pragu, u svojoj kući, na svome polju, u svojim šumama i na svojim bregovima. Oni su branili svoje! Kada se kaže «svoje» misli se doslovno na ono što je pripadalo njima, gruntovno, katastarski, ono što je u papirima bilo uknjiženo na njihova imena. Imali su iza sebe svoje obitelji, svoju stoku, svoje domove, usjeve i pašnjake.[5] Tvrdnju da su odžačku Posavinu branili isključivo domaći ljudi danas se pokušava pobiti podmetanjem lažnih činjenica, kojima se navodi da u obrani Odžaka i okolice sudjeluje i, prema mnogima legendarni Ibrahim Pjanić. Ovo čak navodi i Marjan Đordić u svom kratkom tekstu «Berlin pao, Odžak nije», vjerojatno zbog nedovoljne upućenosti u temu koju je samo ukratko dotakao. Vukoja jasno tvrdi da je Pjanić bio u

[2] Marko BABIĆ, Bosanskoposavski Bleiburg – žrtve Burića štale u Garevcu, Vidovice – Zagreb, 2005., str. 68.-69.
[3] Mato MARČINKO, U Odžaku se branila hrvatska država, Zagreb, 2004, str. 26.
[4] Marko BABIĆ, str. 70.
[5] Božo VUKOJA...

Odžaku, no to je prema svemu sudeći bilo prije početaka konačnih napada na odžačku Posavinu. Na taj nas zaključak jasno navodi sljedeći Vukojin tekst: «Kod Petra se nakratko zaustavio i legendarni branitelj Gračanice i utvrde Sokol – vitez Ibrahim Pjanić, s oko 1000 vrsnih boraca. Taj se Musliman osjećao Hrvatom, te prvi obavijestio Petra Rajkovačića da su obojica proglašeni hrvatskim vitezovima. Ibrahim je kod Petra popunio svoje zalihe, odmorio se i sa svojom vojskom otišao u Njemačku. Odatle se poslije redovito javljao, ali uvijek s potpisom «vitez».»[6]

Prema Marčinkovim tvrdnjama obrambena vojska odžačke Posavine nije na kapama imala slovo «U» što bi označavalo «ustašu», nego je na njihovim kapama čak do studenog 1944. slovo «V» (victoria). Po ovoj tvrdnji Rajkovačićeve jedinice Ustaškom stožeru pristupaju samo zbog lakše opskrbe oružjem i streljivom te kako bi stekle ostale povlastice, koje je imala redovna vojska u državi.[7] Pristupanjem Ustaškom stožeru odžačkoj obrani su dodijeljena i dva savjetnika i to natporučnik Gorjanac i dočasnik Vuglača.[8]

Tvrdnju da se u Bosanskoj Posavini vojska formira najviše zbog obrambenih razloga i zbog čestih četničkih upada, te da Hrvati nisu započeli krvoproliće nad Srbima u ovom kraju potvrđuje između svih živih svjedoka i partizanski publicist Mehmedalija Tufekčić, koji piše:

«...da u našem kraju u 1941. godini nije bilo većih žrtava ustaškog terora. Sve do mjeseca maja 1942. godine na našem području nije stradao čak nijedan Jevrej, mada je, kao što je poznato, na čitavoj teritoriji NDH u tim prvim dvjema godinama izvršena prava hajka na Jevreje.»[9]

Ovakva organizacija obrane ovog kraja u Bosanskoj Posavini ostat će sve do konačnog pada i ulaska partizanskih jedinica na ovaj prostor krajem svibnja 1945. kada je hrvatska vojska bila prisiljena ili predati se ili izvršiti proboj kroz obruč tzv. narodnooslobodilačke vojske.

[6] Božo VUKOJA, str. 239.
[7] Mato MARČINKO, str. 50-51.
[8] Božo VUKOJA...
[9] Mehmedalija TUFEKČIĆ, Gradačac u 1941. gidini – Sjećanja, Sarajevo, 1975., str. 141., prema, Marko BABIĆ, Bosanskoposavski Bleiburg, str. 58.

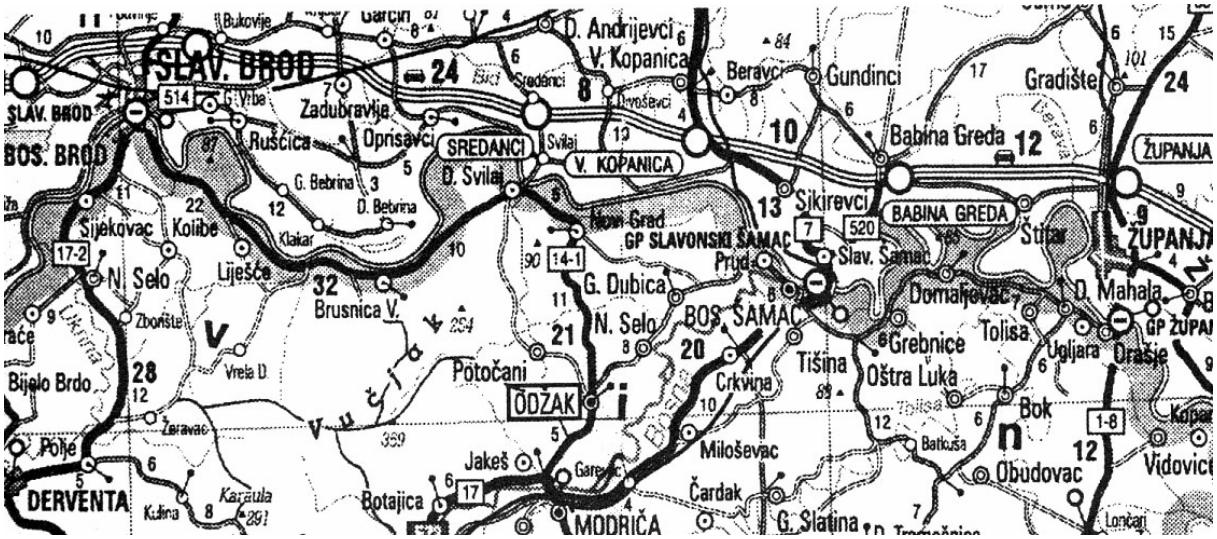

Karta 1. Odžačka Posavina s okolicom

Slika 1. Ibrahim Pjanić branitelj Gračanice i utvrde Sokol

STANJE U ODŽAKU, VLAŠKOJ MALOJ I OKOLNIM SELIMA
U
TRAVNJU 1945.

Nakon pada Sarajeva i njemačkog povlačenja prema sjeveru, preko Zenice i Doboja, u centralnoj dolini oko rijeke Bosne spojili su se korpusi komunističkih formacija s jasnim instrukcijama da se u što kraćem roku spoje s jedinicama srijemskog fronta, zatim ujedinjeni nastave gonjenje njemačke vojske.

Na tom putu velika prepreka bilo je odžačko područje u Bosanskoj Posavini, što je natjeralo generalštabske oficire na promjenu plana, tako da su zaobišli Odžak i krenuli prema sjeverozapadu. Uskoro je pao i Berlin, što je značilo kraj II. svjetskog rata, ali se Odžak još uvijek nije predavao partizansko-komunističkim vlastima.[10]

U isto to vrijeme 12. travnja. 1945. godine 27. divizija 3. korpusa partizanske vojske dobila je naređenje da presiječe odstupanje neprijateljskih snaga u dolini Bosne, ka Brodu uz pomoć II. armije i 53. divizije, a sve s namjerom da pripremi teren 2. armiji kojoj je u njenom nadiranju na zapad trebalo osigurati nesmetane prometne, industrijske i druge preduvjete.[11]

U tom vremenu zapovjedništvo vojske NDH uputilo je zapovijed Petru Rajkovačiću i Marku Tomušiću – Škici da se s vojskom povlače prema Zagrebu.

Rajkovačić je zapovijed primio 4. travnja. 1945. i odmah izvijestio sve okolne zapovjednike o njoj. Prema kazivanju preživjelog svjedoka Marka Marića[12] zapovijed je glasila otprilike: «Ministar oružanih snaga NDH naređuje da se sva vojska povlači prema Zagrebu i dalje prema austrijskoj granici gdje će se predati Amerikancima, a dalje će se vidjeti što će biti.»[13]

Na osnovu te zapovijedi Baja Petar Rajkovačić naređuje da se istog dana sva vojska pripremi za pokret, te ponese svoje oružje i potrepštine za najmanje dva dana.

Da se sva vojska navečer u tišini povuče u selo Vlaška Mala, do velikog bunkera i to najkasnije do 12 sati navečer. Pokret prema Zagrebu planiran je oko 1 sat navečer.

Također je naređeno da se izbjeglo civilno pučanstvo istu noć vrati u svoja sela i u svoje kuće.

---

[10] Marijan ĐORDIĆ, Bosanska Posavina, Zagreb, 1999.

[11] Ahmed ĐONLAGIĆ, 27 istočnobosanska divizija, Beograd, 1983.

[12] Marko Marić rođen je 5.2.1928. godine u Dobrinji, općina Modriča, u Bosanskoj Posavini, od oca Ilije i majke Anđe, rođ. Lizatović iz Srnave kod Odžaka. Drugi svjetski rat dočekao je kao dječak od 13 godina. U ožujku 1943. poput ostalih vršnjaka uključio se u Hrvatsku mladež. 2. rujna 1943. upućen je u vojne postrojbe redovite hrvatske vojske u Bosanskoj Posavini. U travnju i svibnju 1945. godine i on se našao u okruženju partizanske vojske između Svilaja, Pruda i Odžaka te kao svjedok svih događaja o svemu govori s dr. sc. Markom Babićem koji njegova svjedočanstva iznosi u knjizi, Bosanskoposavski Bleiburg – žrtve Burića štale u Garevcu, Vidovice-Zagreb, 2005.

[13] Marko BABIĆ, str. 101.

Iako uz protivljenje vojnika jer njihova rodbina ostaje sama i nezaštićena, zahvaljujući autoritetu Petra Rajkovačića zapovijed je ipak izvršena.

Do pred noć 4. travnja sve je bilo spremno za povlačenje, a narod se nakon zapovijedi o povratku kućama uputio na rijeku Bosnu koji je trebalo prijeći skelom i vratiti se svako u svoje selo. S narodom je krenulo i nekoliko bojovnika koji su već bili odbacili oružje i pokušali se vratiti kući, pa što im bude. Odmah po dolasku na skelu i rijeku Bosnu, bojovnici su pohvatani i pobijeni pred narodom, a narod je pušten kućama.

Bojovnici okupljeni u Vlaškoj Maloj tu noć 4. travnja po zapovijedi Petra Rajkovačića krenuli su ka Zagrebu.

Prvo su išla tri voda bojovnika, tzv. leteća grupa, njih oko 90, sve odabrani mladići, izabrani u više vodova. Oni su trebali štititi pristupnicu ostaloj vojsci. Prema kazivanju svjedoka Marka Marića bila je to duga i nepregledna kolona, postrojena sve po četiri. Isti svjedok navodi broj od 4.186 bojovnika, a za taj je broj kako kaže čuo od svog zapovjednika.[14] Ovaj je opet znao koliki je broj vojnika jer su svi zapovjednici morali napraviti popise svojih ljudi. Tu se dakle radi o broju bojovnika koji su se tada nalazili u koloni za povlačenje. Prema tvrdnjama svjedoka kojeg navodi Vukoja niti ukupan broj vojnika kojima je zapovjednik odžačke obrane raspolagao prije povlačenja nije bio znatno veći, ako se u obzir ne uzmu seoske straže. Vukoja kaže: «Petru Rajkovačiću i Ivanu Čalušiću stalno su pristizali novi vojnici, oružje i streljivo. Bila je, naime, javna tajna da u domobranskom časničkom vrhu Dervente i još nekih mjesta, vlada izdaja u korist partizana. Domobranski su časnici (izdajnici) naređivali hrvatskoj vojsci da se priključi partizanima. Domobrani koji to nisu htjeli, bježali su Petru i Ivanu, te u njihovim postrojbama bili izvrsni borci. Čovjek koji je vidio posljednju isplatnu listu Rajkovačićevih i Čalušićevih vojnih jedinica kaže da je na njoj bilo ispisano 4.400 imena izvježbanih ratnika. U taj popis nisu unesena imena ni jednoga seoskog stražara, a bilo ih je mnogo.»[15]

5. travnja 1945. godine ova kolona hrvatskih bojovnika našla se u Svilaju. Odatle je zapovjednik Petar Rajkovačić poslao jedan roj vojnika, njih 30 u izviđanje terena do Bos. Broda i uvida u stanje mosta na Savi. Prema tvrdnjama Marka Marića izvidnica je javila da je most srušen i da je prelazak njime nemoguć.[16] Isti svjedoči da su Petar Rajkovačić i ostali zapovjednici tada donijeli odluku o povratku nazad i čekati božju volju.[17]

[14] Isti...
[15] Božo VUKOJA, str. 237.-238.
[16] Most na Brodu je oštećen 19. siječnja 1945. bombardiranjem savezničkih zrakoplova.
[17] Ovoj pak tvrdnji suprostavljena je tvrdnja fra. Grge Vilića, koji tvrdi da se vojska iz G. Svilaja vratila nazad ne zbog srušenog mosta, nego jer su izvidnice javile da je proboj nemoguć, a bezuvjetna predaja nije dolazila u

Tada su poslana dva roja bojovnika, da hitno izvrše povratak i zauzmu veliki bunker u Vlaškoj Maloj, prije nego što ga zauzmu partizani. Ostala vojska je krenula položajem od rijeke Save, preko Svilaja i pravcem Vlaška Mala-Prud.

Odmah po stizanju na položaj kojeg se planiralo braniti, počela su ukopavanja, pravljene su zemunice, skloništa, a sve to je povezano tranšejima.

Do 21. travnja 25. partizanska divizija je ovladala selima Vrbovac, Vinska, Jakeš, Pećnik, te Odžakom, ali je zaustavljena ispred Vlaške Male i Potočana.[18] Ovakva tvrdnja je sasvim i razumljiva budući da se organizirana obrana usmjerila na Vlašku Malu i na sela Mrka Ada, Balegovac, Prnjavor, Potočani.

Jakim i utvrđenim položajima hrvatske vojske na ovom prostoru svjedoči i Ahmed Đonlagić koji kaže «U svim tim selima su tokom rata neprijateljske snage izvršile fortifikacijsku organizaciju svoje odbrane: iskopani su rovovi ... Sistem odbrane je ojačan bunkerima ... U Vlaškoj Mahali i Prudu postojali su veliki armiranobetonski bunkeri, a zgrade od tvrdog materijala su, također podešene za odbranu.»[19] Vrlo je vjerojatno da se s opisima utvrđenja odžačke obrane ovdje značajno pretjeruje kako bi se opravdalo nemogućnost slamanja hrvatske obrane Odžaka i okolice, no unatoč tomu ukopavanje i utvrđivanje položaja od strane branitelja neosporno je.

Partizani su nakon izvještaja da je vojska Petra Rajkovačića krenula prema Zagrebu obavljali druge poslove, a nisu se bavili zauzimanjem nekadašnjih položaja hrvatske vojske.

Na vijest da su se bojovnici Petra Rajkovačića vratili nazad, partizani su odmah 6. travnja oko 21 sat organizirali žestok napad na Rajkovačićeve položaje i to prema kazivanjima svjedoka uz zvuke glazbe i s velikom voljom.[20]

Partizani su u napad krenuli jurišajući, i uz gromoglasne povike «juriš, huraaa», a kad bi došli tridesetak metara do hrvatskih rovova bacili bi bombe i zapucali. Na strani hrvatskih bojovnika čekala se samo zapovijed, a ona je bila da se ne puca dok partizani ne dođu na 8-10 metara od rovova. Tada je s hrvatskih položaja prodro glas: «Hvataj žive!».

Dok se ponovno začulo hvatajte ih žive strojnice su činile svoje... U taj tren utihnula je glazba, nestalo je partizanske vike, cike i galame.[21] Te noći prema svjedočenju Marka Marića živote su izgubila tri hrvatska branitelja, a sedam ih je ranjeno.

---

obzir. Kao nadnevak za ovaj događaj on stavlja 22. travnja. 1945. Grga VILIĆ, Vrijeme stradanja, Wuppertal-Tuzla-Odžak, 2005., str. 12., prema, Marko BABIĆ, str. 105.

[18] Ahmed ĐONLAGIĆ, str. 502.

[19] Ahmed ĐONLAGIĆ, 27. istočnobosanska divizija, str. 502.

[20] Po M. BABIĆU napadi koji su počeli 6. travnja nastavljeni su do 23. travnja, tj do predaje jednog dijela ratnika partizanima.

[21] Tako svjedoči Marko Marić direktni učesnik događaja. M. BABIĆ, str. 107.-108.

Napadi su se iz dana u dan redali jedan za drugim i to uvijek u zoru i ponekad predvečer.

«...nastojanja 25. divizije da prodre u ustaški raspored nisu dala očekivane rezultate do 23. aprila.»[22]

Ti jutarnji napadi su bili uobičajna pojava, i bilo je uobičajno da se nakon braniteljskog hvataj žive i prolomljenih rafala partizani daju u bijeg ne znajući ni kuda ni kako.

Ovakve tvrdnje ne pobija ni Ahmed Đonlagić koji kaže: «Poslije kraće minobacačke pripreme taj bataljon (misli na 1. bataljon 25. divizije, 16. muslimanske brigade) je oko 12 časova krenuo u napad. Ustaše su ga pustile na blisko odstojanje i dočekale jakom vatrom automatskog oruđa. Našavši se na brisanom prostoru, bataljon je brzo odstupio. U povlačenju neprijatelj ga je pratio vatrom minobacača i topova koje je zaplijenio... Tokom noći 23/24. aprila borbe su nastavljene na cijelom frontu. Ni u noćnim napadima nije bilo moguće savladati žilavog neprijatelja koji je dobro poznavao zemljište i vješto se branio, vršeći česte protivnapade i ispade.»[23]

Ovo potvrđuje i Mato Marčinko koji govori da su branitelji Vlaške Male i okolnih sela partizane puštali na nekoliko desetaka metara blizu svojih položaja, a zatim bi progovorilo obrambeno pješačko oružje. Kako on kaže posljedica za partizansku vojsku je bila takva da je golem broj partizana ostajao na bojištu ili izbačen iz stroja za stalno ili ranjen, s malom mogućnošću, da im se dođe u pomoć. Ovakva zapovijed Petra Rajkovačića uslijedila je vjerojatno s ciljem očuvanja pješačkog streljiva, ali i s ciljem psihološkog djelovanja na nadirućeg neprijatelja.[24] Marčinko i o tome govori te kaže «Strah će zavladati u partizanskim redovima jer će se mnogo puta dogoditi da u jeku najžešće bitke, kada sve grmi od eksplozija i metaka, s položaja obranbenih postrojba Odžaka, začuje pjesma, koja sve nadjača – hrvatski će bojovnici u jeku same bitke naći snage i zapjevati! Od pjesme Mate Buke i Marka Zelenike 'Srebrenika nema do Travnika' stvarat će se fantomska prividna nesigurnost, tako da će se partizani pitati, koga to oni imaju ispred sebe. Pjesma će se oriti dajući moral i snagu hrvatskim braniteljima, a na drugoj strani utjecaj te pjesme bit će suprotan.»[25]

Ovakve tvrdnje potvrđuju i drugi svjedoci koji su se tada s jedne ili druge strane bojišta našli na tome mjestu. Ako ovu tvrdnju sagledamo s etnološke strane te pokušamo utvrditi karakter i način života ljudi ovoga kraja, Posavljaka Bosanske Posavine, svi navodi su lako prihvatljivi i objašnjivi. Ovakvo ponašanje i pjesmu potvrđuje i Marko Marić koji kaže «Bili su to ljudi

[22] Ahmed ĐONLAGIĆ, str. 502.
[23] Isti, str. 502.-504.
[24] Mato MARČINKO, U Odžaku se branila hrvatska država, Zagreb, 2004.
[25] Isti..., str. 28.

veseljaci, uvijek spremni za pjesmu i kolo, a često se i zapjevalo: «Ja Posavljak i ćaća mi bio, i uvijek se sinom ponosio!»[26]

Kolike su napore ulagale partizanske jedinice i s kolikim snagama su pokušavali napad za napadom govori i podatak da su tijekom 25. travnja 1945. godine, 25. divizija, 18. divizija i dijelovi 16. srpske brigade izvršili prodor od sela Svilaja preko Novigrada ka Prudu, a da su s 19. srpskom i dijelovima 16. muslimanske brigade krenuli na Vlašku Malu. Naredba je bila da 16. muslimanska brigada izvrši što jači pritisak na branitelje i da ih time onemogući da pošalju pomoć u obrani protiv jedinica 25. divizije.[27] «U izvršenju tog zadatka na pravcima napada jedinica 16. muslimanske brigade došlo je do ogorčenih borbi. Pojedini položaji su prelazili iz ruke u ruku po šest puta.»[28]

Vidjevši da se branitelji ovoga kraja ne namjeravaju predati u ruke kako se kasnije ispostavilo svojim krvnicima štab 25. divizije naredio je 16. muslimanskoj brigadi da se ovaj prostor po svaku cijenu mora zauzeti, naglasivši: «...da je to naređenje Tita, Generalštaba i Štaba 2. armije.»[29] «Tako je naredio maršal Josip Broz Tito... U Beogradu su već uvelike pripremali proslavu rođendana «vrhovnog komandanta» Josipa Broza Tita, a obrana Odžaka još nije bila slomljena. Partizanski generalštab izdao je zapovijed: «Do dana proslave maršalova rođendana, Odžak mora pasti».»[30]

Nakon te zapovijedi partizani su bili prisiljeni svim snagama krenuti u prodor na braniteljske položaje s više strana. Kako bi podigli moral svojih vojnika partizani su odlučili «da na čelu bataljona krenu članovi štaba brigade.»[31] Pojačali su svoje jedinice te uveli i brigadnu rezervu, tj. 4. bataljon u borbu. Ponovno je cijela 16. muslimanska brigada angažirana za proboj braniteljskih položaja. Kako Đonlagić navodi toga 25. travnja napad je bio posebno pripremljen, a među partizanima su održani kratki partijski sastanci i skupovi boraca po vodovima i desetinama. U borbu je uključen i ojačani 3. bataljon, te 2. bataljon čiji je zadatak bio napad s desnog krila. Upravo taj 2. bataljon je imao nekog uspjeha u akciji te je zauzeo dio braniteljskih položaja kod Balegovca.[32]

No nisu branitelji Vlaške Male, Balegovca i okolnih sela samo čekali u rovovima i zaustavljali partizanske napade. Bilo je tu i protunapada, onih manjih i onih jačih, često bi se partizanski napad pretvorio u braniteljski protunapad te su položaji i prostor kojim je

[26] Marko BABIĆ, str. 129.
[27] Ahmed ĐONLAGIĆ...
[28] Isti, str. 505.
[29] Isto
[30] Mato MARČINKO, str. 31.
[31] Ahmed ĐONLAGIĆ, str. 505.
[32] Isti...

zapovijedao Petar Rajkovačić ne samo ostali obranjeni nego i prošireni. Upravo se to dogodilo i ovoga 25. travnja 1945.

Hrvatski bojovnici su na početne napade partizanskih vojnika odgovorili žestokim protunapadom. Toga dana i tim protunapadom iz neprijateljskog stroja hrvatski bojovnici su izbacili zapovjednika 16. muslimanske brigade kapetana, Spasu Mičića, a kasnije i komesara 4. bataljona 16. brigade Matiju Tunjića. Svojim protunapadom hrvatski branitelji ovog posavskog kraja su potisnuli napadače ne samo na početne položaje, nego i dalje. Kako su se ti događaji odvijali svjedoči ponovno Marko Marić iz Dobrinje koji kaže: «...jutarnji napadi već postadoše na neki način i dosadni, stoga se naši bojovnici odlučiše ne samo za obranu nego i za kontranapad. ... Kada smo krenuli za partizanima, i kada su nas uočili, dali su se u bijeg, ali su istodobno iz svoje pozadine počeli strahovitu paljbu svojim bacačima po nama... Partizani nisu očekivali da ćemo ih goniti sve do Odžaka te da ćemo ući i u sam Odžak, ali su se prevarili. Kada su vidjeli da naša potjera za njima nije nikakva šala, oni se dadnu u još veći bijeg. Naša vojska je tada gonila partizane do iza Odžaka, s njegove gornje strane prema zapadu.»[33]

O ovakvom razvoju situacije govori i Đonlagić, koji gledajući situaciju s partizanske strane svjedoči o istome, te jasno potvrđuje priču Marka Marića. On kaže da je 2500 ustaša krenulo u napad na cijeloj bojišnici te da su se nakon četverosatne borbe jedinice 16. muslimanske brigade povukle iz Odžaka i Potočana, a da je neprijatelj nastavio napredovati s ciljem da ovlada skelskim prijelazom na Bosni kod Modriče. On još kaže da su jedinice 16. muslimanske potisnute sve do položaja iznad sela Jakeša i Pećnika.[34]

O istim događajima piše i beogradski NIN od 1. i 8. lipnja 1975. i kaže «Borbe vođene od 19- do 28. aprila 1945. bile su žestoke, uz stalne juriše na ustaška utvrđenja. Iako su u njima s partizanske strane sudjelovale jedinice navikle samo na pobjede – 25. srpska i nepotpuna 27. divizija, očajnički otpor ustaša bio je vrlo uporan... Ustaše su ovoj brigadi uništile cijeli jedan bataljon. Partizanske su snage od naoružanja izgubile bateriju topova, tri bacača i jednu protutenkovsku pušku. Borilo se samo jurišima i protujurišima, prsa u prsa, ogorčeno.»[35]

Ovu zapljenu partizanskog oružja potvrđuje i Đonlagić koji kaže da su «ustaše zaplijenile, pored ostalog, bateriju topova, 3 minobacača i drugu opremu.»[36]

---

[33] Marko BABIĆ, str. 110.

[34] Ahned ĐONLAGIĆ, str. 506

[35] Bruno BUŠIĆ, Branitelji Odžaka, Nova Hrvatska, br. 6., London, 1967., str. 11.-13., prema, Mato MARČINKO, U Odžaku se branila hrvatska država. str. 13.-14.

[36] Ahmed ĐONLAGIĆ, str. 502.

Svjedok Marko Marić koji je kao branitelj bio po službi «artiljerac» kaže: «Kasnije smo u Vrbovcu zarobili još 14 takvih topova, pretpostavljam da su partizani svu raspoloživu municiju na nas ispucali te otišli nabaviti nove granate da nas nastave granatirati, ali kada su se vratili više nisu topove našli.»[37]

Obrana Odžaka i okolnih sela posljednja je bitka II. svjetskog rata u Europi.

Kolika je upornost hrvatskog vojnika u tim trenutcima i na tom prostoru bila priznao je i njihov neprijatelj. «Bila je to zaista borba na život i smrt; ginulo se mnogo s obiju strana ... neprijatelj je bio mnogo opasniji i podmukliji od njemačkoga vojnika ... ustaše su se tukle do smrti.»[38]

«U tim borbama nije bilo zarobljenika, ustaše su se borile do posljednjega čovjeka ... Neprijatelj se očajničko bori, tako da ni stari borci tako nešto još nisu vidjeli. Svaki se ustaša mora najprije ubiti, pa se tek onda može osvojiti neki objekt.»[39] Ovakvi navodi s partizanske strane vrlo su česti, to bi mogao biti način prikrivanja broja žrtava nastalih nakon sloma odžačke obrane.

Kolike su žrtve partizanske jedinice imale tijekom ovih napada teško je točno procijeniti. Njihov broj se kreće u rasponu od nekoliko stotina poginulih među kojima se našao i poneki partizanski visoki dužnosnik. Partizanska strana broj žrtava jasno ne spominje u dokumentima, a Đonlagić govori o broju od preko 200 izbačenih iz stroja samo u borbama od 23. do 27. travnja, dok se u beogradskom NIN-u kaže «Naših izbačenih iz stroja bilo je 630...»[40]. Ovaj broj od 630 izbačenih iz stroja odnosi se na period od 19. do 28. travnja. Kod Đonlagića se postavlja pitanje što on pod pojmom "izbačeni iz stroja" smatra? Koristi li taj pojam kao skupni za sve ranjene i poginule ili tu misli samo na poginule.

O broju poginulih partizana Marko Marić ne govori, ali navodi: «Bilo je to strašno vidjeti, izginuli leže na zemlji u krvi, a sve mladež, šteta života, ali ih njihovi zapovjednici gone u sigurnu smrt bez ikakve samilosti.»[41]

Koliki je problem novoformiranoj državi Jugoslaviji, njezinim komunističkim vođama i partiji Odžak i odžačka Posavina predstavljala, ne govori samo broj partizana koje su slali u sigurnu smrt, o tome govore i dokumenti koje osobno Broz Tito izdaje.

---

[37] Marko BABIĆ, str. 113.

[38] Bruno BUŠIĆ, Branitelji Odžaka, Nova Hrvatska, br. 6., London, 1967., str. 11.-13., prema, Mato MARČINKO, U Odžaku se branila hrvatska država.. str. 14.

[39] Isto...

[40] Isto. str. 13.

[41] Marko BABIĆ, str. 114.

On je kao vrhovni komadant i maršal 30. travnja naredio «glavnim štabovima Srbije i Makedonije, operativnom štabu Kosova i Metohije i štabu 3. korpusa da brzo likvidiraju...kvislinške grupe i obezbijede mir i bezbjednost na svim operativnim područjima. U tom naređenju istaknuta je odgovornost štabova divizija i brigada u izvršavanju tog zadatka.»[42]

Naime potrebno je istaknuti da je upravo štab 3. korpusa bio po zapovjednom lancu nadređen 25., 27. diviziji, 16. muslimanskoj brigadi i drugima čija se snaga unatoč svoj ponuđenoj podršci lomila na Odžaku i okolnim selima.

Đonlagić za branitelje Odžaka reče vjerojatno isto ono čega se i Tito pribojavao. «Njihova dejstva su ne samo ometala normalizaciju prilika u tim dijelovima Bosne, nego su mogla da služe i kao povod za razne pritiske sa strane na novu Jugoslaviju.»[43] Zbog složenosti i dramatičnosti tadašnjih događaja gotovo sve su odluke donošene ili odobravane na najvišoj razini.[44]

Vjerojatno dana 28./29. travnja 1945. s prostora Odžaka i iz borbi se isključila 25. divizija koja odlazi prema donjem toku Une, a njeno mjesto u potpunosti preuzima već do tada djelomično prisutna 27. istočnobosanska divizija.[45] Ovo potvrđuje i Milojica Pantelić koji kaže «...tijekom noći 28./29. travnja 1945. 25. srpsku NOU diviziju zamijenila je 27. bosanska divizija.[46]

Događaji koje opisuje svjedok Marko Marić, a koji se tiču ove promjene na partizanskoj strani u potpunosti se podudaraju, s dvije prethodno navedene tvrdnje. Naime branitelji Odžaka su na partizanskoj strani jasno mogli primijetiti promjenu, kako u načinu ratovanja, tako prije svega u različitim uniformama, opremi i dobi partizana koji su ih napadali. Marić o ovoj promjeni govori na sljedeći način:

«U osvit dana 30. travnja 1945. primijetimo kako se partizani opet privlače našim položajima, a kada su bili već blizu, uočimo da to nisu partizani, nego da je to neka prava vojska, u pravoj vojničkoj uniformi te da nema ženskog svijeta među njima kao ni mladeži.»[47]

Ova promjena nije spriječila partizane da odmah krenu u novi proboj, uostalom zapovijed s vrha je bila jasna i jasno je da se vrhu 3. korpusa i 27. divizije nije riskiralo svoje zapovjedničke položaje, a možda i više te zbog toga nije bilo oklijevanja.

---

[42] Ahmed ĐONLAGIĆ, str. 507.-508.
[43] Isto, str. 507.
[44] Josip JURČEVIĆ, Crna knjiga komunizma u Hrvatskoj – Zločini jugoslavenskih komunista u Hrvatskoj 1945. godine, Zagreb, 2006.
[45] Ahmed ĐONLAGIĆ. str. 509.
[46] Milojica PANTELIĆ, 25. srpska NOU divizija, Beograd, 1977., str. 235., prema, Marko BABIĆ, str. 119.
[47] Marko BABIĆ, str. 119.

Osim 16. udarne muslimanske brigade koja je sada po zapovijedi štaba 27. divizije dobila zadatak obaviti posao likvidacije jakog i dobro ukopanog neprijatelja i 19. birčanska brigada je imala zadatak pomoći joj u tome. U akciju rušenja obrane odžačke Posavine 4. svibnja se uključila i 20. romanijska brigada.

Što je ova promjena značila za hrvatske branitelje na posljednjem slobodnom dijelu NDH ponovno donosi Marko Marić koji kaže: «Kod nas je nastao tajac te isčekivanje kada će napraviti juriš prema našim položajima. I nije dugo trebalo čekati, kad nasta pucnjava iz svih oružja, ali izostao je «Juriš, huraa!». Kod nas na položaju mrtva tišina... Vidjevši da im nitko ne odgovara s naše strane zaključili su, pretpostavljam, da nas tu i nema, da smo taj položaj napustili. Kad su se oni tako malo opustili prolomi se ono naše: «Hvataj žive!».

Kod njih nasta panika, jauk i zapomaganje. Jedan od njih viče:

Drugovi spašavajte me ili me ubijte!

Drugi se opet dere:

Drugovi naprijed! U bitku, u posljednju bitku! Pobjeda je naša! Živio drug Tito, živila Komunistička partija!

Takvi glasovi su se prolamali kroz strašnu pucnjavu i s jedne i s druge strane dok ne pade zapovijed: Naprijed braćo! Za dom i domovinu spremni! Hvatajte ih žive!

Kada su naši bojovnici jurnuli prema njima, među njima je došlo do potpunog meteža. Jedni su odstupali bježeći i svoje ranjene vukući, a oni su vikali, jaukali i proklinjali. Naši im nisu iz svoga ponosa pucali u leđa nego njima preko glave, a oni su bježali što ih noge nose prema svojim položajima. Kada su došli i prešli svoje rovove tu su popadali kao snoplje, jer da nisu naši njih, oni bi nas, ako i nisu uspjeli danas, možda bi im to pošlo za rukom sutra. ...jer 16. muslimanska zaista je bila ludo hrabra vojska, ali su stradali duž cijele naše bojišnice, a posebice oko Vlaške Male.»[48]

[48] Isto, str. 119.-121.

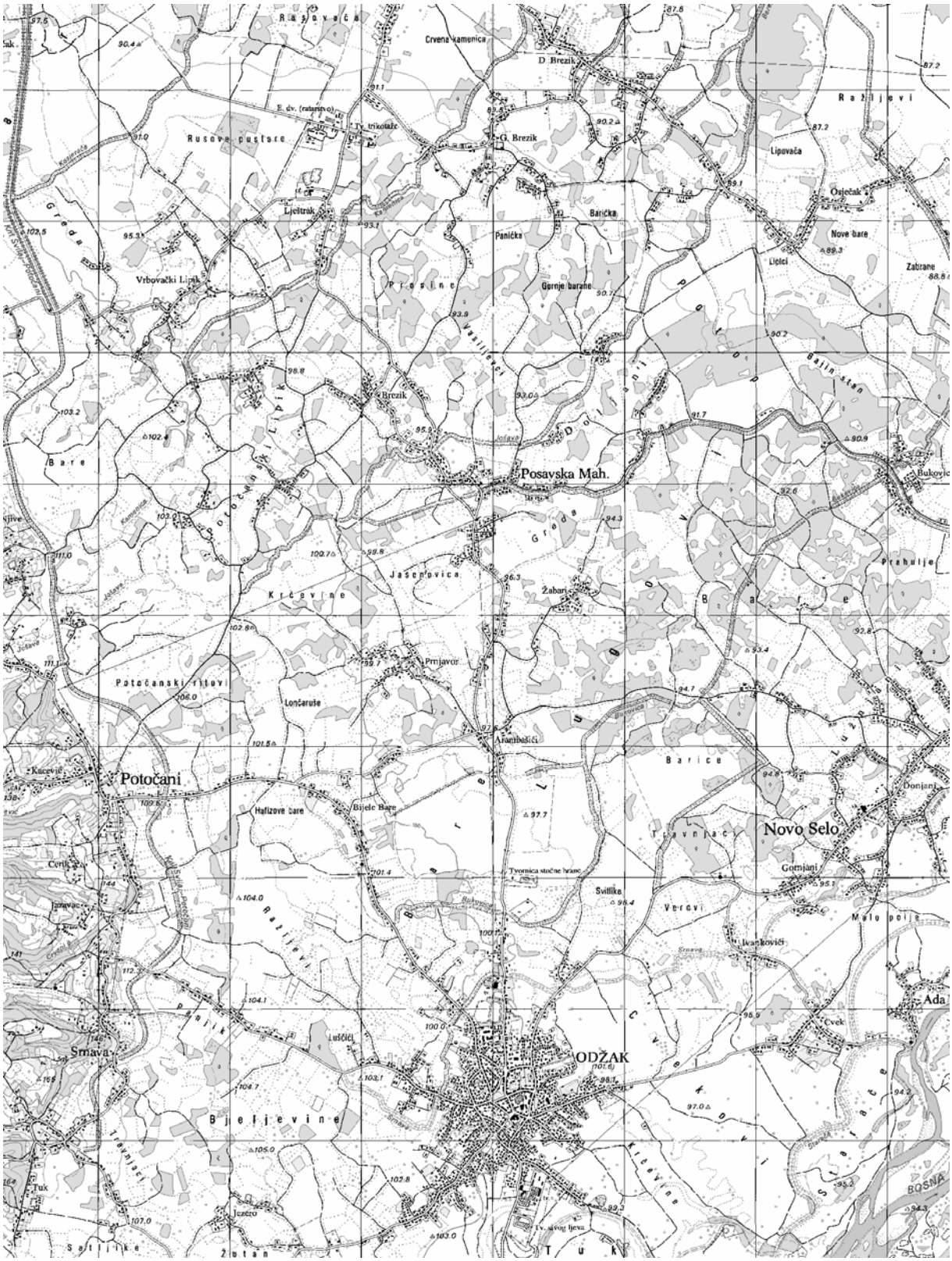

Karta 2. Topografska karta Odžaka i okolice

BORBE U ODŽAČKOJ POSAVINI U SVIBNJU 1945.

Borbe koje su na ovom prostoru počele još 6. travnja 1945. nastavljene su kroz cijeli taj mjesec. Dan za danom, a moglo bi se reći i sat za satom smjenjivali su se partizanski napadi na hrvatsku obranu. Partizanski juriš za jurišom ponekada bi i dao neke rezultate, ali su branitelji ovoga posavskog kraja odmah organizirali protunapade i ne samo vraćali izgubljeni prostor, nego i proširivali područje koje su držali i odmah se na novooslobođenom položaju čvrsto ukopavali. Hrabrost koju su branitelji Odžaka, Vlaške Male, Garevca, Potočana, Jakeša, Pećnika, Srnave, Mrke Ade i drugih posavskih sela tada pokazali bila je nevjerojatna i čovjeku nepojmljiva. To su jasno priznali i sami partizani koji su se tada našli u čudu i pitanju protiv koga se mi to borimo. No ne može se osporiti niti hrabrost partizanskih jedinica, naročito 16. muslimanske brigade koja je na Odžaku i Vlaškoj Maloj izgubila prema svemu sudeći par stotina svojih vojnika. Ipak upornost i hrabrost branitelja Odžaka je jasna. Ona je produkt obrane svoje zemlje, svojih parcela, kuća, svojih kućnih pragova, svoga golog života. Drugog izlaza nije bilo. Kasnije će se opravdanim pokazati zapovijedi Petra Rajkovačića koji naređuje da predaje nema, jer predaja je značila sigurnu smrt. Česta je situacija bila da su se branitelji ovoga kraja puno puta tijekom uzastopnih borbi našli na svome vlastitom pragu, u svome dvorištu i u svojoj kući štiteći svoje vlasništvo i goli život.

Sudionik ovih događaja Marko Marić o pogibijama i motivu partizanskih vojnika za borbu kaže: «Na povratku prema našim položajima, promatram izginule momke, njihova mlada tijela leže beživotna po zemlji. Oni su svoje završili. Svojim kućama, obiteljima, roditeljima, djevojkama, ženama, djeci svojoj, prijateljima, znancima, oni se neće vratiti. Za čije su interese oni tu ostavili svoje mlade živote?»[49] To je pitanje na koje za razliku od hrvatskih bojovnika, oni odgovora nisu znali.

Odlaskom 25. divizije i smjenom kojom krajem travnja 1945. na ovo područje dolazi 27. istočnobosanska divizija sa 16. udarnom muslimanskom brigadom na čelu kao glavnim činiteljem napada borba na Odžaku i okolici postaje još intenzivnija i krvavija. Zapovijed je morala biti izvršena, a branitelji Odžaka i okolice i dalje nisu odstupali ni metra.

Borba koju je vodila 16. muslimanska brigada početkom svibnja 1945., a naročito 5./6. svibnja bila je jedna od najžešćih borbi u kojoj se ova brigada do tada našla. Prema Đonlagićevim tvrdnjama te noći izgubili su 18 partizana, a ranjenih je bilo 13. Iste te noći je i 19. birčanska brigada imala 7 mrtvih, 11 nestalih i 23 ranjena partizana. No prema

[49] Isto, str. 120.

kazivanjima preživjelih branitelja ovoga hrvatskog kraja taj broj poginulih i ranjenih partizana je vjerojatno morao biti znatno veći. Juriš pred strojnice, čistina, a s druge strane dobro ukopani hrvatski branitelji spremni na borbu do posljednjeg morali su dati veći broj poginulih na neprijateljskoj strani bez obzira na drukčije tvrdnje partizanskih zapovjednika.

Uostalom svjedočenje Marka Marića o borbama 30. travnja govori upravo o tome. On navodi: «Imali smo i mi svoje gubitke: 21 bojovnik bio je ranjen, od toga tri teško te je sutradan jedan od njih umro, i poginulih 6, tj. s ovim ranjenikom koji nije preživio 7. Na drugoj strani izginuli su skoro svi...»[50]. Kronologija događaja koju donosi Marko Marić kao netko tko je sudjelovao u samim borbama ne podudara se s kronologijom koju s partizanske strane gledajući donosi Ahmed Đonlagić. Sami događaji o kojima govore jedan i drugi u većoj ili manjoj mjeri se podudaraju, naravno ako se uzme u obzir da se radi o dvije različite strane gledanja, tj. dva različita gledišta iz dvije različite i sukobljene vojske. Ipak kronološki razmimoilaženja su velika, posebno oko datuma uključivanja partizanske avijacije u napade na branitelje Odžaka i okolice.

Marko Marić tvrdi da su 5. ili 6. svibnja 1945. iz pravca Broda stigli partizanski zrakoplovi koji su nedugo potom počeli prosipati svoj teret po obrambenim položajima hrvatske vojske. Kaže da su se ta nadlijetanja i užasna pucnjava po njihovim položajima ponavljala i po nekoliko puta na dan. Tako je bilo toga dana, a dolaskom noći stali su i napadi. Idućeg jutra bombardiranje i mitraljiranje hrvatskih položaja počelo je ponovno, najprije iz visine, pa sve niže da bi bolje pogodili. Učinak ovih bombardiranja prema svjedočenju i nije bio velik. Bombe su padale ne samo duž braniteljskih položaja nego i po partizanima. Partizani su zbog toga ujutro napuštali svoje položaje, a navečer se ponovno vraćali. Ovakva bombardiranja i stalni napadi iz zraka trajali su 11 dana, a za to vrijeme nije bilo partizanskih juriša. Prema marićevim tvrdnjama od silne uzastopne zrakoplovne paljbe po hrvatskim položajima iz dana u dan poginula su ukupno 3 bojovnika, a 7 ih je bilo ranjeno. Dakle zrakoplovni napadi su po njegovu svjedočenju trajali od 5. do 16. svibnja, a onda započinju novi juriši i ponovno borba prsa u prsa.[51] S druge strane Đonlagić u to vrijeme smješta najveće i najkrvavije pješačke borbene okršaje.[52] Te ih opisuje na sljedeći način:

---

[50] Isto, str. 121.

[51] Isto...

[52] O datumu uključenja zrakoplovstva u napade na području Odžaka jedinstven stav nemaju niti partizanski izvještaji s ovoga područja. Po dokumentima Jugoslovenskog ratnog zrakoplovstva tvrdi se da su zrakoplovi od 21. do 25. svibnja. 1945. tukli utvrđene položaje oko ušća rijeke Bosne u Savu, tj. Svilaj, Potočane, Odžak, Mrku Adu. S duge strane Danko Fućak u: Kalendar važnijih događaja u vazduhoplovstvu na teritoriji Jugoslavije, od aprila 1941. do maja 1945. godine, Vojnoistorijski glasnik XXIL (1971.), br. 3, str. 260., tvrdi da su zrakoplovi djelovali od 17. do 28. svibnja 1945. No spominjanja zrakoplova u periodu o kojem govori Marić nema., prema Marko BABIĆ, str. 126.

«...6. maja pojačali pritisak na neprijatelja u Odžaku, a uveče je brigada (19. birčanska) prešla u napad sa težištem između Odžaka i Vlaške Mahale. Njen zadatak je bio da privuče na sebe što jače ustaške snage i da prodorom prema selu Dubici olakša napad 16. brigade iz pozadine i razdvajanje ustaške grupe na dva dijela. U teškoj borbi su 2. i 3. bataljon prodrli na svom pravcu nastupanja i s prednjim dijelovima izbili u selo Dubicu. Ali, pred svanuće neprijatelj je izvršio snažan protivnapad i potisnuo oba ta bataljona na polazne položaje; čak se 3. bataljon povukao i iz Prnjavora ka Potočanima... U toj borbi 19. birčanska brigada je pretrpjela teške gubitke: 21 poginulog, (među njima komadant Miloš Trišić) 22 nestala i 32 ranjena...

Kako je u toku 7. maja 27. divizija ojačana s 14. brigadom 53. divizije i s dijelom artiljerije te divizije, štab 27. divizije riješio je da se u toku 8. maja izvrše temeljite pripreme i naredne noći u 3 časa izvrši opšti napad na ustašku grupaciju. ... Neprijatelj se vješto koristio svojim rezervama i dobro izvedenim protivnapadima potisnuo je sve tri brigade na polazne položaje. Kakvog su intenziteta i upornosti bili okršaji te noći i 9. maja, kada je i zvanično kapitulirala nacistička Njemačka, djelomično se može vidjeti i po tome što je, na primjer, samo iz 16. muslimanske brigade na žičanim preprekama ostalo 10 boraca, mrtvih i ranjenih, koje nije bilo moguće iznijeti.

Poslije tog neuspjeha, štab 27. divizije zaključio je da bez angažovanja avijacije i tenkovskih jedinica "...ova grupa ustaša i njihova uporišta neće moći dugo vremena biti likvidirana". ... Sa tom ocjenom upoznao je štab 3. korpusa i zatražio da se na području dejstva divizije angažuju avijacija i tenkovske jedinice.»[53]

Koliku su vojnu snagu partizani iskoristili u pokušajima da probiju crtu obrane branitelja Odžaka u travnju i prvoj polovini svibnja 1945. upravo je nevjerojatno. No još je nevjerojatnije koliku su tek vojnu silu pripremali za okršaje u drugoj polovici svibnja.

«U najužem jugoslavenskom partijskom i državnom vrhu su osmišljavane i donošene sve odluke, a one su potom izvršavane od podređenih struktura koje je partijski i državni vrh već bio ustrojio i držao pod nadzorom. To se najjasnije može prepoznati iz činjenica koje govore o nastanku, postavljenim zadaćama i djelovanju jugoslavenskih državnih organa u čijoj je nadležnosti, između ostalog, bilo i organiziranje i izvršavanje najtežih oblika poratnih zločina. Radi se o odjeljenju zaštite naroda (OZN-a) i Korpusu narodne obrane Jugoslavije (KNOJ).»[54]

Već spomenutu ulogu KNOJ-a potvrđuje Đonlagić u daljnjem tekstu, gdje kaže da se jedan bataljun KNOJ-a nalazi s lijeve obale Save, što znači na slavonskoj strani, koja je njegova

[53] Ahmed ĐONLAGIĆ, str. 512.-514.
[54] Josip JURČEVIĆ, str. 58.-59.

uloga moglo bi se zaključiti iz toga da ne sudjeluje u izravnim borbama nego čeka završetak okršaja i tek onda stupa na snagu.

Sredinom svibnja partizanske jedinice pod zapovjedništvom štaba 27. divizije raspoređene su na sljedeći način: «...20. romanijska brigada držala je mostobran i skelski prilaz kod Modriče i bila u ulozi divizijske rezerve; 19. birčanska brigada, ojačana bataljonom Posavsko-trebavskog NOP odreda, na liniji k. 101 (južno od Odžaka) – selo Srnava; 16. muslimanska – na liniji od Srnave (isključno) – Potočani – do zaključno Duge Njive; 14. srednjobosanska brigada od sela Lipika, preko Vrbovca do Svilaja. Na lijevoj obali Save, od Svilaja do u visinu ušća Bosne, nalazio se jedan bataljon KNOJ-a, a na desnoj obali Bosne, od Šamca do u visinu Mrke Ade, Posavsko-trebavski NOP odred (bez bataljona). Neposredno pred početak opšteg napada, na mjesta gdje su postojali gazovi na Bosni, u raspored Posavsko-trebavskog odreda ubačene su dvije čete 2. bataljona 20. romanijske brigade da spriječe eventualno izvlačenje ustaša na tim mjestima.»[55]. Osim ovdje navedenih partizanskih jedinica 19. svibnja je na lijevo krilo partizanskog napada prema Svilaju upućena i 18. brigada 53. divizije, a za njom stiže i štab 53. divizije kao logistička potpora.

Bilo bi zanimljivo doći do podataka koliko u ovom vremenu gore navedena pojedina partizanska divizija, brigada, ili bataljon posjeduje vojnika, tj. koliki je broj partizana, dakle samo žive sile ne ubrajajući tehniku, topništvo i zrakoplovstvo bio potreban da ozbiljno ugrozi po njihovoj procjeni 2 do 3 tisuće hrvatskih branitelja Odžaka i ostalih pripadajućih sela. Zanimljivo bi bilo usporediti omjer partizanskih snaga naspram broja hrvatskih vojnika koji su ostali u okruženju.

Ipak presudnim se pokazala odlučnost, upornost i vjera u Boga i obranu svoga, a ne matematički postotci, omjer snaga i količina oružja, streljiva i druge ratne tehnike.

Kakav je sastav branitelja ovoga kraja i tko su oni bili kazuje nam Marko Marić: «Bili su to, uglavnom, domaći ljudi, dobri ratari, a bio je i poneki zanatlija i nadničar. Bili su to sve pošteni ljudi, dobri vjernici, ponosni hrvatski sinovi. Bili su to ljudi veseljaci, uvijek spremni za pjesmu i kolo, a često se i zapjevalo. ... Mi bojovnici, na tom ratištu bili smo uglavnom s uskog prostora što ga zatvara rijeka Bosna prema svom uviru u Savu te rijeka Sava od Svilaja do Pruda, tj. iz sela odžačke i modričke okolice. Bili smo svi kao jedan, svi smo željeli samo jedno, braniti se i obraniti sebe i svoje, a poštovati i ne dirati tuđe.»[56].

Kakav je moral i odlučnost hrvatskih vojnika čak i u zadnjim danima obrane bio priznaju i partizanske snage: «Iako je u proteklim borbama pretrpjela teške gubitke, borbenost i

[55] Isto, str. 514.-515.
[56] Marko BABIĆ, str. 129.

upornost ustaške grupacije nije popuštala. ... Oko 20. maja iz ustaških rovova i bunkera još se mogla čuti cika, pjesma i povici Paveliću da dođe u Vlašku Mahalu.[57]

Koliko je povjerenje zapovjednik odžačke obrane Baja Petar Rajkovačić imao u svoje vojnike govori i činjenica da je još prije pada Zagreba i sloma NDH u šali poručivao «dr. Anti Paveliću, da ako se ne osjeća sigurnim u Zagrebu, neka samo dođe u Odžak.»[58].

Uz svu odlučnost i nadljudsku snagu koju su branitelji Odžaka pokazali ishod je bio neizbježan, a to je znao i sam Petar Rajkovačić. Uključivanjem neprijateljskog zrakoplovstva u bitku, ma koliko svjedok Marić tvrdio suprotno odnos na bojnom polju se morao promijeniti.

Đonlagić tvrdi: «Avijacija je 22. maja počela izviđanje, a odmah poslije toga i bombardovanje ustaških uporišta u Odžaku, Vlaškoj Mahali, Dubici, Mrkoj Adi, Balegovcu i Prudu. Direktnim pogocima je porušila armiranobetonske i veći broj drugih bunkera (izuzev velikog bunkera u Vlaškoj Mahali) i nanijela znatne gubitke neprijateljevoj živoj sili. ...bombardovanje je nastavljeno istim intenzitetom i naredna dva dana.»[59] Prema njemu 7 je zrakoplova sudjelovalo konstantno u ovim napadima i to «sovjetski "šturmovci" i njemačke "štuke".»[60]. S druge strane Marčinko kaže «Od engleskih "karavela" i njemačkih "meseršmita" sastavljene su dvije eskadrile, koje su iz Beograda poslane u Odžak. Ti su zrakoplovi na prostoru odžačke doline djelovali 23. i 24. svibnja 1945. ... Potpuno je uništen vlaškomalski obrambeni bunker, te vlaškomalska škola, u kojoj je bilo smješteno zapovjedništvo Petra Rajkovačića.»[61].

Situacija u kojoj se tada našla vojska Petra Rajkovačića bila je vrlo teška, te je stoga odluka koju on donosi zajedno s ostalim zapovjednicima bila i jedino moguće rješenje.

Prema svjedočenju Marka Marića, Rajkovačić je pozvao sve zapovjednike na vijećanje i dogovor što i kako dalje. Na tom vijećanju konstatirano je da je na mjestu na kojem su se do tada nalazili više nemoguće opstati, te da je jedino moguće rješenje prodor prema vučjačkim šumama. Odlučeno je da se odmah izvrše sve pripreme i da se već sutradan u rano juto vojska započne povlačiti prema Odžaku, zatim da se izvrše pripreme za forsiranje preko rijeke Bosne, da se pripremi jedan bacač za uništavanje partizanskog mitraljeskog gnijezda, da se pripremi roj od 30 bojovnika, koji će prvi prijeći Bosnu te zauzeti položaje za obranu dok

[57] Ahmed ĐONLAGIĆ, str. 515.
[58] Mato MARČINKO, str. 26.
[59] Ahmed ĐONLAGIĆ, str. 517.
[60] Isti, str. 516.
[61] Mato MARČINKO, str. 31.

bude druga vojska prelazila, a zatim da se u manjim i većim grupama povlači u šume i čeka daljnji razvoj situacije.[62]

Ova odluka je pala vjerojatno dana 22. svibnja, a već 23. svibnja među bojovnicima je zavladala neizvjesnost, što i kako dalje. Stigla je i naredba da se unište topovi i bacači kako ne bi dopali u neprijateljske ruke, a branitelji i tako za njih nisu imali više streljiva.[63]

«U Vlaškoj Maloj okupio se najveći broj branitelja sa svojim zapovjednicima. Nitko ne spominje predaju. Odlučuju se na proboj u dva smjera. ... U samom Odžaku organiziran otpor partizanskoj vojsci trajao je do 24. svibnja 1945. Borbeni okršaji trajat će još cijelu noć od 24. do 25. svibnja 1945. Dvije skupine branitelja pod okriljem noći krenule su u proboj partizanskog obruča, jedna prema brdovitom dijelu općine, a druga prema Prudu. U Vlaškoj Mali ostaje nekoliko desetina hrvatskih vojnika i to uglavnom oko Nuića štale, gdje je bilo i posljednje uporište obrane. Više od sedam stotina ljudi pod oružjem, koji su se probijali iz Vlaške Male u smjeru Potočana i Lipa, izvuklo se iz partizanskog obruča. Druga skupina koja se probijala u smjeru Pruda, probivši jedan obruč, našla se u drugom partizanskom obruču, odakle više nije bilo izlaza.»[64] Ovdje Marčinko citira Zorana Dujaka koji u svojoj knjizi «Berlin pa Odžak» navodi da se ovih sedam stotina ljudi koji su se izvukli u protuudaru susrelo s 19. birčanskom brigadom koju su uspjeli razbiti negdje u području Prnjavora.

Ovakav razvoj događaja potvrđuje i partizanska strana i kaže: «Prema utvrđenom planu, 20. romanijska i 19. birčanska brigada krenule su u 23 časa 24. maja u napad na ustaše u Odžaku. Izložen koncentričnom udaru, već demoralisani neprijatelj branio se oko 2 sata, a onda u neredu odstupio ka Vlaškoj Mahali i Balegovcu. Zauzimanjem Odžaka izvršen je bliži zadatak 27. divizije i stvoreni su uslovi za slamanje ustaške grupe koja se branila u Vlaškoj Mahali, najjačem neprijateljevom uporištu. Bilo je planirano da se taj opšti napad izvrši u 4 časa 25. maja. Međutim, glavnina ustaša koja se našla u Vlaškoj Mahali, uključujući i one koji su se izvukli iz Odžaka, riješila je da se probije iz obruča, i to preko odsjeka na kome se 16. muslimanska brigada nalazila razvijena za predviđeni napad.»[65]

Ovo je za branitelje odžačkog kraja i Vlaške Male kako se pokazalo bila najkobnija odluka jer su ne znajući situaciju s druge strane u proboj krenuli putem na kojem se neprijatelj upravo bio pripremio i usmjerio za napad na braniteljske položaje. To je proboj učinilo znatno težim u pogubnijim.

[62] Marko BABIĆ, str. 129.
[63] Isto, str. 130.
[64] Mato Marčinko, str. 31.-32.
[65] Ahmed ĐONLAGIĆ, str. 517.

Prema partizanskim tvrdnjama proboj je krenuo između 2 i 3 sata 25. svibnja i to pravcem preko Krčevine i potokom Joševica ka Vučjaku. «Ustaše su otvorile jaku vatru i u prvom naletu mjestimično izbacile jedinice te brigade (16. musl.) iz rovova i zaklona... Do pred svitanje vodila se ogorčena borba. Tada je ona preduzela protivnapad i izbacila neprijatelja na jednu veliku čistinu. Na tom otvorenom ravnom i bez ikakvih zaklona prostoru našla se masa ustaša koja se kretala u svim pravcima pod bliskom vatrom oko 200 puškomitraljeza i automata.»[66]

Prema Đonlagićevu opisu jasno se može zaključiti da se ovdje više nije radilo o borbi i sukobu dviju suprostavljenih vojska nego se izvršavala naredba o masovnoj egzekuciji hrvatskih bojovnika. Čak i sama njegova terminologija pri opisivanju događaja nakon bitke to potvrđuje.

«Dok se vodila borba za dva najjača ustaška uporišta, Odžak i Vlašku Mahalu, i s ustaškom glavninom koja je pokušala proboj, na desnom krilu su dijelovi 20. romanijske brigade forsirali Bosnu i sa jedinicama Posavsko-trebavskog odreda očistili ustaške položaje na lijevoj obali. ... već u prvim jutarnjim časovima 25. maja ustaška grupacija bila je potpuno razbijena i najvećim dijelom uništena. Samo su male grupice uspjele da se probiju ka Vučjaku. Tog i naredna dva dana jedinice 27. divizije su nastavile pretres terena i uništavanje i zarobljavanje preostalih pojedinaca i grupica ustaša koje su se krile u šumarcima i na drugim mjestima. U tom posljednjem napadu neprijatelj je od jedinica 27. divizije pretrpio gubitke od 881 mrtvog, 104 ranjena, 572 zarobljena.»[67]

Kolika je vjerodostojnost ovih Đonlagićevih podataka matematički gledano sasvim je jasno. Prema njegovim navodima poginulih, ranjenih i zarobljenih hrvatskih bojovnika ukupno je 1557. Ako uzmemo u obzir i njegovu tvrdnju: «Samo su male grupice uspjele da se probiju ka Vučjaku», te također tvrdnju da je u obruču bilo «...oko 2000 do 3000 ustaša.»[68] postavlja se pitanje gdje nestaje veći broj ljudi koji se ne nalazi u njegovoj evidenciji. Naime ili se u tim malim grupicama prema Vučjaku povuklo oko 1500 hrvatskih bojovnika, ali koliko su te grupice onda bile male, ili se oko 1500 Hrvata izgubilo negdje na stratištima.

Koliko su predano partizani obavljali svoju dužnost «uništavanja...pojedinaca i grupica» govore i svjedočenja rijetkih preživjelih od kojih je i Marko Marić koji svjedoči o zločinima u Burića štali u Garevcu.

[66] Isto, str. 517.
[67] Isto, str. 518.
[68] Isto, str. 516.

Grupa od 628 vojnika u kojoj se on nalazio odlučila se ne kretati u proboj ka Vučjak planini nego su se predali partizanima. Već 24. svibnja 1945. bili su sprovedeni u Garevac u Burića štalu odakle su kamionima po 60 do 70 bojovnika svakodnevno odvoženi na gubilišta i ubijani. Do 28. svibnja štala je bila ispražnjena, a zatvorenici redom pogubljeni.[69]

Nije samo Burića štala svjedok pokolja hrvatskoga posavskog življa u tome vremenu. Još je niz mjesta na kojima Hrvati živote položiše sada nakon pada i Odžaka i okolice u partizanske i komunističke ruke. «Partizanska vojska se nakon slamanja otpora kod odžačke obrane posvetila naročito čišćenju terena i hapšenju svih muških žitelja od 15 godina pa na više, a bezbroj puta se znalo dogoditi, da nosioci slobode na licu mjesta ubijaju mušku djecu u dobi od desetak godina. Svoju mušku djecu od 7 do 8 godina majke su morale oblačiti u žensko ruho, kako bi ih zaštitile od sigurne smrti, a oni bojovnici odžačke obrane koji toga dana nisu stali ispred streljačkog stroja, morali su pokapati svoju braću, rođake i prijatelje, znajući pri tome da će njih sutra pokapati oni, koji će prekosutra biti dovedeni pred partizanske vodove za strijeljanje. U tim danima život odžačkog Hrvata nije vrijedio apsolutno ništa. Bilo koji partizan smio je ubiti, koga god je htio, a da pri tomu nikomu nije morao podnositi izvješća. Partizanska mnoštvena strijeljanja mnogo su puta nadmašila broj mrtvih u ratnim okršajima i umrlih od zaraznih bolesti, žutice, tifusa i drugih bolesti tijekom četiri godine rata.»[70]

Broj žrtava odžačkog kraja teško će ikada točno biti određen. Partizani su vješto navodeći upornost u borbi i namjeru branitelja da se bore do posljednjeg čovjeka sve žrtve ovoga dijela Posavine ubrojili među poginule u borbi, a kako smo prethodno vidjeli i njihov broj su smanjivali polovično u odnosu na realne žrtve.

U noći s 24./25. svibnja partizani su pobili sve hrvatske ranjenike koji su se nalazili u Prudu, njih oko 80 ubrajajući i četiri bolničara.[71]

Kako se tih dana u Posavini živjelo govori i ovo svjedočenje: «Došli partizani u selo i pobili sve muškarce koje su našli vani i po sokacima. Ubili su i onu trojicu dječaka iz gornjih sela, ubili su starog djeda Marka i on je iz onih strana, ubili su naših puno...ranjenike su sinoć odveli, a nitko ne zna kamo. ... Tamo je svježa krv, čini mi se do gležnja. Vidila sam tamo i tri bajunete, tri sikere, jedan veliki čekić i više nisam mogla gledati to krvavo mjesto.»[72]

Ovakva je sudbina zadesila sve one koji su se predali partizanskim jedinicama i koji su kasnije naknadno pohvatani.

[69] Marko BABIĆ...
[70] Mato MARČINKO, str. 33.
[71] Marko BABIĆ...
[72] Isto, str. 173.-174

Ona grupa hrvatskih bojovnika koja se probila do Vučjak planine i vučjačkih šuma dalje se nastavila sama snalaziti. Među njima je bio i zapovjednik odžačke obrane Baja Petar Rajkovačić. Prema svjedočanstvima onih koji su tada bili na Vučjak planini 26. svibnja popodne Rajkovačić je grupi vojnika s kojom se našao održao kraći govor u kojem je rekao da se od sada sami moraju snalaziti i da dalje postupe po svojoj volji i nahođenju. Rajkovačić je rekao da on mora na svoju stranu te je zamolio sve one koje partizani budu ispitivali o njemu da kažu da je nestao i da ga od tada više nitko nije vidio.[73] O posljednjim danima hrvatskih bojovnika po šumama Vučjaka i vrbicima i šumarcima Odžaka i okolnih sela vrlo je teško bilo što reći, oni koji su se uspjeli spasiti kasnije o tome nisu smjeli govoriti, a danas su rijetki još među živima da bi svjedočili o tome.

«Duboko u šumama ostala je jedna manja skupina od tridesetak zadnjih vojnika odžačke obrane, koja se nije htjela predati. Nova komunistička vlast službeno ih je nazvala bandom, pa će naziv banda prihvatiti i stanovnici odžačkoga kraja. "Banda" će djelovati do početka 1947. godine. Njih će izdati jedan u njihovu skupinu ubačen domaći doušnik. Posljednji iz te skupine Juro Šebešić poginuo je u proljeće 1947. nadomak potočanskog groblja Lipa, kao posljednji vojnih odžačke obrane iz bitke za Odžak godine 1945. i kao posljednji, koji je pružao otpor novoj vlasti i novoj državi.»[74]

Koliki je broj žrtava među Hrvatima Odžaka, Vlaške Male i niza okolnih sela govore i arhivi škola okolnih gradova prema kojim je stanovništvo odžačkog kraja gravitiralo. Naročito je to vidljivo u knjigama škola u Gradačcu. Svi učenici (Hrvati) Više Gimnazije u Gradačcu neposredno poslije rata, s prostora Odžaka bili su bez oca.

Kako bi događaje u Odžaku i odžačkoj Posavini sakrila i izbrisala s povijesne scene i iz sjećanja naroda komunistička vlast je za dan «oslobođenja» Odžaka u svojim službenim spisima navela datum 14. travnja 1945., a ne 25. svibnja kada Odžak uistinu i pada u partizanske ruke.[75]

[73] Isti...
[74] Mato MARČINKO, str. 34.-35.
[75] Isti...

Slika 2. Petar Rajkovačić zapovjednik odžačke obrane (sedmi vitez NDH) s pratnjom.

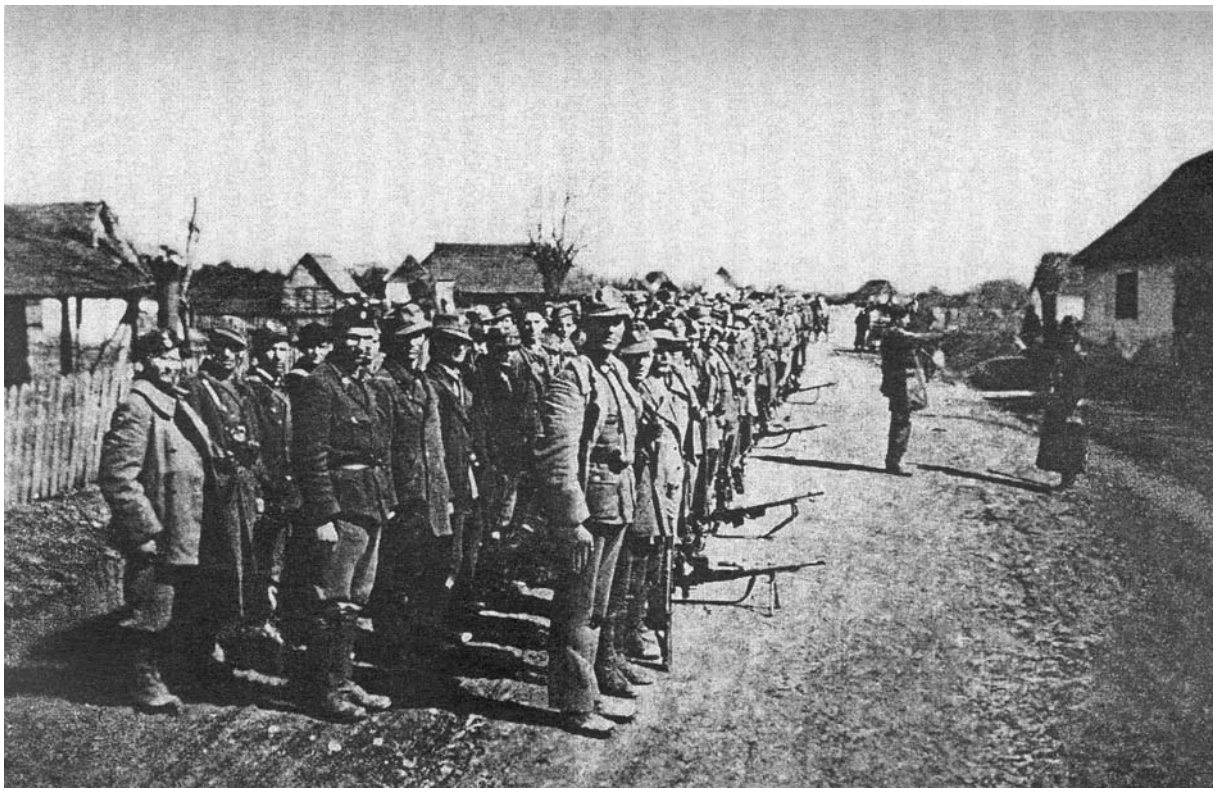

Slika 3. Branitelji odžačke Posavine na jednom od postrojavanja.[76]

[76] Slika 1. i 2. preuzete iz Mato MARČINKO...

ZAPOVJEDNICI ODŽAČKE OBRANE

Zapovjednici odžačke obrane, braća Petar i Ivan Rajkovačić potječu iz siromašne obitelji odžačkih zemljoradnika, koji sa svojih desetero djece žive u Bijelim Barama kod Odžaka. U crkvenim knjigama odžačke rimokatoličke župe, bračni par Franjo i Mara i sva njihova djeca uključujući i Petra i Ivana upisani su pod prezimenom Rajkovačić.[77] Prema pripovijedanjima starijih govori se da je obitelj Rajkovačić bila uglavnom žestoke naravi, ali s druge strane pošteni i pravedni.

Petar Rajkovačić rođen je i kršten 9. svibnja 1919. što znači da zapovjedništvo odžačke obrane preuzima s tek napunjenih 23 godine, dok posljednju bitku vodi u dane kada puni dvadesetšestu godinu. Kako to navodi Božo Vukoja bio je osoba izrazito upadljivog izgleda: «visok, mršav, malo većeg i povijenog nosa, mirna pogleda, tih i šutljiv.»[78]

Vojnu službu u vrijeme Kraljevine Jugoslavije Petar je trebao služiti u Mariboru, ali je nedugo nakon primanja u vojsku iz nje i otpušten kao nesposoban. Prema pričanjima govori se da je Petar imao jednu nogu kraću te je zbog toga vidna šepao.

Kao zapovjednik obrane svoga kraja Petar je bio vrlo odlučan i čvrst. Uveo je čeličnu stegu. Kako se saznaje prema vojsci je bio krut i bezobziran. Nije podnosio laž, kukavičko i podmuklo vladanje, neposlušnost i neodgovornost. «Neću» i «ne mogu» od svojih vojnika nije želio čuti. Vukoja za njega tvrdi da se neprijatelju na spomen Petrova imena ledila krv u žilama, da su zločinci gubili volju za svoj krvavi zanat. O njegovu odnosu prema srpskom življu u zoni njegova zapovijedanja govori činjenica da je u Bijelim Barama, Rajkovačićevom rodnom mjestu živjelo pet srpskih obitelji koje su poštovale zakon tadašnje države, te im se do kraja rata ništa nije dogodilo.

Petrova vojska međusobno se oslovljavala riječju «baja», vjerojatno zbog toga se kasnije Rajkovačića naziva Baja Petar Rajkovačić, a nakon rata se oslovljavanje s «baja» oštro kažnjavalo od nove partizansko-komunističke vlasti.[79]

Kakva je Petrova sudbina nakon pada odžačkog kraja teško se može sa sigurnošću utvrditi. Postoji nekoliko različitih tumačenja o tome kako završava njegov životni i vojni put. Marko Babić prema kazivanju Marka Marića donosi da se Rajkovačić našao sa svojom vojskom koja je uspjela probiti obruč i stigla na Vučjak, u subotu 26. svibnja poslije podne. Tu se kraćim govorom oprostio od svojih bojovnika i krenuo u vučjačke šume.

---

[77] Ovo navodim jer se u različitoj literaturi prezime zapovjednika odžačke obrane Petra Rajkovačića navodi različito, poput: Rajkovac, Rajkovčić i sl.
[78] Božo VUKOJA, str. 233.
[79] Isti...

«Tužnim pogledom pogledao je tamo okupljene svoje bojovnike. Podigao je ruku i drhtavim glasom rekao: Za Dom i Domovinu! Svi tamo nazočni su odgovorili: Spremni! ... Tada se okrenuo na suprotnu stranu i krenuo, pa zastao, da još jednom pogleda svoje bojovnike, ali više nije imao riječi, nego je i Baja Petar zaplakao...»[80]

Prema istom kazivanju nedugo nakon što je Petar otišao u šumu iz tog pravca čula su se tri pištoljska pucnja. Ovakav rasplet događaja djelomično bi podržao teoriju koju su kako Marčinko tvrdi plasirali partizani, a to je da je Petar prvo usmrtio djecu i ženu, a onda i sebe. S druge pak strane 1958. se po cijeloj Posavini proširila priča da je neki musliman iz Odžaka prepoznao Petra Rajkovačića dok je boravio u Španjolskoj. «Prije nego je odlučio poći prijaviti ga policiji, gledao je Baju Petra od glave do pete, a dobro je poznavao čojka toga, a pogledao je i Baja njega i siguran je da ga je prepoznao, ali najednom se Baja Petar okrenuo te mu se iz vida izgubio u masi onog naroda.»[81]

Vukoja također iznosi da se pouzdano nikako ne može odrediti što je bilo s Petrom nakon sloma obrane, zna se samo da je bio ranjen za vrijeme zrakoplovnih napada, a prema nekim saznanjima nakon toga je hodao na štakama, koje su prema nekim tvrdnjama kasnije i nađene, ali Petra Rajkovačića ni živa ni mrtva nitko nikada više nije vidio.[82] Ovo Petrovo ranjavanje, ako se uistinu dogodilo moglo je značajno utjecati na moral i spremnost bojovnika na daljnju obranu.

Što se tiče njegovog brata Ivana Rajkovačića tu je situacija koja se tiče zadnjih dana obrane i sloma otpora puno jasnija.

Ivan (Ivo) Rajkovačić rođen je i kršten 10. ožujka 1916. i stariji je od svoga brata Petra. Tjelesno bio je plav, zgodan, krupniji, ali niži od brata, po naravi eksplozivniji i opasniji. U vojsci je bio izniman borac, hrabar, nepopustljiv i odlučan. Bio je oženjen i otac dvoje djece. Njegovu smrt Vukoja datira na početak svibnja 1945., kada su on i još dva časnika Jakov Pušelja i Ivica Rodin obilazili svoje isturene položaje. Tvrdi se da su upali u partizansku zasjedu na njivi Andrićki u Žabarima i da su tu pokošeni mitraljezom. Kad je stigla pomoć suboraca još je samo Ivo Rajkovačić pružao otpor, ali nedugo potom i on je preminuo. Umro je na rukama svojih prijatelja hrvatskih bojovnika, a prema kazivanjima zadnje su mu riječi bile: «Sve vas volim, a posebno svog brata Petra!» Nakon bratove pogibije Petar prema nekim

[80] Marko BABIĆ, str. 175.-176.
[81] Isto, str. 177.
[82] Božo VUKOJA...

kazivanjima više nije osjećao samilosti prema zarobljenim partizanima, od kojih je tražio da se prekriže, a ako ovi to nisu znali, odmah bi bili ubijeni.[83]

Od tri zapovjednika odžačke obrane najduže je poživio Ivan Čalušić o čijem se kraju zna nešto više i pouzdanije nego o završetku dva prethodno spominjana brata Petra i Ivana Rajkovačića.

Ivan Čalušić rođen je 7. ožujka 1910. u Potočanima kod Odžaka. Redoviti vojni rok u Kraljevini Jugoslaviji služio je u Virovitici, a tokom cijelog vremena Drugog svjetskog rata boravio je u svojim rodnim Potočanima. Otac je sedmero djece od kojih su njih četvero još bili živi 1994. godine. Izgledom Čalušić je bio čovjek srednjeg rasta, smeđe kose i razvijen. Bio je potpuna suprotnost Petra Rajkovačića, niti je pio niti pušio. Bio je čovjek s kojim se moglo razgovarati, po prirodi promišljen i pribran. Prema pričanju jako je držao do svoga izgleda. Zbog takve njegove naravi mnogi koji nisu voljeli disciplinu i strogost Petra Rajkovačića prelazili su pod Ivanovo zapovjedništvo.

Još 1941. Zdenko Odić, logornik i povjerenik hrvatske Vlade Čalušića je imenovao zapovjednikom seoskih straža u Potočanima i široj okolici. Ako se usporede Ivan i Petar kao ljudi te obitelji iz kojih dolaze jasno je zašto do pada odžačke obrane postoje dva zapovjednika i zašto se jedan drugomu nisu htjeli podrediti. Čalušić je bio humaniji prema neprijatelju, kasnije se ispostavilo da mu je to bio nedostatak jer ga se neprijatelj manje bojao, budući da su ga četničke vođe Branko, Jefto i Slavko Kovačević kasniji partizanski prvoborci dobro poznavali.

Nakon nemogućnosti daljnjeg držanja položaja u Vlaškoj Maloj Ivan Čalušić je bio s onom grupom bojovnika koja se probila iz partizanskog obruča i povukla u vučjačke šume. No Čalušić nije dugo ostao tamo, obolio je od tifusa te su ga njegovi suborci u rujnu 1945. donijeli do njegove kuće, gdje se skrivao po dvorišnim zgradama svoga oca. Prema svjedočenjima tu ga je najmanje tri puta posjetio odžački liječnik Velimir Gojnić koji se tome u početku oštro protivio, ali je kasnije ipak pristao. U proljeće 1946. Čalušić je ponovno otišao u šumu da bi s preostalim bojovnicima dogovorio dalje povlačenje, ali se zbog povratka bolesti ponovno morao vratiti u selo. Ovaj put se sakrio nekih 300 m od potočanske crkve, u pecaru župnog stana, no tu ga je otkrio jedan bračni par koji je tim putem slučajno prolazio te su ga odmah prijavili komunističkim vlastima i vojsci. Vojska je opkolila Čalušićevo skloništе i zatražila predaju, a on se budući da od bolesti više nije mogao niti hodati odlučio mirno predati. Unatoč što je bio iscrpljen i već u potpunosti onemoćao nitko se od

[83] Isto...

partizanskih vojnika nije usudio ući u zgradu u kojoj se Ivan nalazio, na ulaz su primorali nekadašnjeg Čalušićevog prijatelja muslimana Agu Salihovića, koji je izveo drugog zapovjednika odžačke obrane pridržavajući ga da od iznemoglosti i teške bolesti ne padne. Kasnije će bivši Čalušićev prijatelj Salihović biti proglašen herojem koji je uhitio Ivu Čalušića, a on će tu titulu ponosno nositi.

Čalušić će kasnije u Tuzli biti osuđen na 12 godina robije, no na tu će se presudu žaliti Srbi iz Lipika i Kadra od kojih se posebno ističu Ljuba Lešić, Rosa Mršić, Saja Mršić, te Mirko Perušić, a žalit će se i Muslimani, od kojih najviše poreznik Medo Okić. Nakon tih žalbi Ivan Čalušić je osuđen na smrt, što je i sprovedeno u djelo u srpnju 1947. godine u tuzlanskom zatvoru Štok. Čalušićeva obitelj nikada nije dobila njegovo mrtvo tijelo!

Nekoliko dana nakon Čalušićevog uhićenja u Potočanima je ubijeno devetnaest ljudi, sve redom onih koji su na bilo koji način dobrovoljno surađivali s partizanima. Kao prvi od tih devetnaest smaknut je bračni par koji je prijavio Čalušića partizanskoj vojsci.

Kasnije 1948. u Odžak je došao partizanski major i jedna partizanka. Raspitivali su se za bivšeg glavnog ustaškog zapovjednika Ivana Čalušića. I to zato jer ih je u proljeće 1945. nakon što su kao još mladi partizani bili zarobljeni u špijunaži hrvatskih položaja oslobodio i nije pogubio nego im je naprotiv osigurao siguran put naredivši svojim ustašama da ih otprate do partizanskog teritorija. Saznavši za Čalušićevu sudbinu javno su ustvrdili te čak preko novina obznanili da je Čalušiću i njegovoj obitelji nanesena velika i nepopravljiva nepravda.[84]

[84] Božo VUKOJA...

ZAKLJUČAK

Događaji s područja odžačkog dijela Bosanske Posavine iz razdoblja Drugog svjetskog rata do danas su nepoznati kako stručnoj tako i široj javnosti. Malo je toga do danas istraženo o svemu onome što se tih dana u Odžaku i okolnim selima događalo. Pobjedničke partizanske snage omogućile su stvaranje nove Jugoslavije, a ista ta nova Jugoslavija i njeno partijsko vodstvo idućih pedesetak godina stvarala je neku novu povijest, povijest temeljenu samo na uvjerenjima jedne strane, povijest temeljenu na jednom gledištu, na gledištu pobjednika. Upravo takva povijest koju pišu pobjednici uspješno je gotovo pedeset godina prikrivala veliku hrabrost, odlučnost i vjeru hrvatskih branitelja odžačkog kraja da ostanu na svojim pragovima i daju sve što imaju za taj svoj komad njima svete i jedinstvene zemlje.

Ista ta povijest koju napisaše pobjednici punih je pedeset godina uspješno skrivala i zločine i pokolje koje partizanske jedinice počiniše krajem svibnja 1945. u cijeloj odžačkoj Posavini. Broj žrtava do danas nije točno utvrđen no iz svega predočenog jasno se može zaključiti da se radi o broju od možda i nekoliko tisuća mučki ubijenih, prema nekim svjedočanstvima i raskomadanih, ukopanih ili u dijelovima bačenih u Savu.

Rijetki su objavljeni radovi o ovoj temi, pogotovo oni sistematski obrađeni, ali se možemo nadati da će se barem sada kada se o temi Odžaka slobodno može govoriti, spominjati je, istraživati i zanimati se za nju, pojaviti ljudi, istraživači, povjesničari, koji će znanstvenom metodom rada doći do brojnih za nas još nepoznatih činjenica i događaja.

O temi poput ove vrlo je teško govoriti objektivno i bez upliva emocija, jer susretanje s nekim svjedočanstvima, činjenicama i događajima, ljudskim sudbinama i tragedijama vrlo lako može dovesti do stanja povećane osjećajnosti pa i suosjećanja s akterima svih ovih događaja. Ipak cilj nam je takvu mogućnost izbjeći i zadržati je na razini koja ne smije imati upliva u historijsko istraživanje koje nas treba dovesti do objektivnih i nepristranih zaključaka.

Cilj svakog pisanja o ovoj temi bi trebao biti upoznavanje javnosti s herojskom odlukom Hrvata odžačke Posavine, koji su se u ključnom trenutku odlučili boriti do smrti braneći svoj narod, svoje majke, svoju djecu, svoje kuće, svoja dvorišta, a sve to na svojoj hrvatskoj zemlji stoljećima prije ostavljenoj u naslijeđe njihovim djedovima i očevima. Branitelji Odžaka su tada ginuli za slobodu hrvatskog naroda u nekom budućem vremenu. Ginuli su s uvjerenjem da to ne čine uzalud, zato smo im mi danas dužni učiniti ono najmanje što možemo, a to je omogućiti da se njihova žrtva objektivno vrednije, da padne veo pobjedničke povijesti i da se prava istina o ovim velikim ljudima, koji ne postadoše veliki po načinu na koji su umrli nego po životu kakvim su živjeli ipak sazna!

LITERATURA

1. Marko BABIĆ, Bosanskoposavski Bleiburg – Žrtve Burića štale u Garevcu, Vidovice-Zagreb, 2005.
2. Ahmet ĐONLAGIĆ, 27. istočnobosanska divizija, Beograd, 1983.
3. Isti, Proleteri istočne Bosne – Šesta istočnobosanska proleterska narodnooslobodilačka udarna brigada, Beograd, 1970.
4. Marjan ĐORDIĆ, Bosanska Posavina, Zagreb, 1999.
5. Josip JURČEVIĆ, Crna knjiga komunizma u Hrvatskoj – zločini jugoslavenskih komunista u Hrvatskoj 1945. godine, Zagreb, 2006.
6. Mato MARČINKO, U Odžaku se branila hrvatska Država, Zagreb, 2004.
7. Božo VUKOJA, Hrvat žive vatre – križni put hrvatskog svećenika i njegova naroda, Crnac, 1999.